Uniwersytet
im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu

Sensus
Historiae
ISSN 2082–0860
Vol. LXIV (2026/3), s. 103-118
doi : 10.14746/sh.2026.64.3.007

W sądzie i trybunale. Problemy prawne i procesy wojewodziny pomorskiej Konstancji Czapskiej[1]

In Courts and before the Crown Tribunal: Legal Issues and Litigation Activity of Konstancja Czapska, Pomeranian Voivode's Wife

Mikołaj Tomaszewski
miktom1988@wp.pl
ORCID: 0000-0002-9313-9030

Abstract: The article examines the litigation activity of Konstancja Czapska (d. 1757), the wife of the Pomeranian voivode. It is based primarily on her correspondence and surviving court records. The study presents Czapska as a woman who actively defended her family and property interests, often in connection with conflicts caused by her eldest son, Tomasz. It discusses the disputes and legal proceedings conducted in the 1740s before local courts and the Crown Tribunal in Lublin. The collected source material indicates that Czapska sought the protection of influential magnates and actively participated in legal proceedings, which also resulted in financial penalties. The article further examines Referendary Court cases from the 1750s concerning the use of royal estates. The findings presented here allow Konstancja Czapska to be regarded as one of the actively litigious female representatives of the nobility of her time, focusing their efforts primarily on family and property matters.

Keywords: Konstancja Czapska, property disputes, the judicial system of the Polish–Lithuanian Commonwealth, Crown Tribunal, Polish nobility, Court proceedings in the eighteenth century.

Streszczenie: Artykuł poświęcony jest aktywności procesowej Konstancji Czapskiej (zm. 1757 r.), wojewodziny pomorskiej. Podstawę źródłową stanowi jej korespondencja oraz zachowane akta sądowe. Tekst ukazuje Czapską jako osobę aktywnie broniącą swoich interesów majątkowych i rodzinnych, często w związku z konfliktami wywoływanymi przez jej najstarszego syna, Tomasza. Omówiono spory i procesy prowadzone w latach czterdziestych XVIII w. przed sądami oraz Trybunałem Koronnym w Lublinie. Zgromadzony materiał źródłowy

[1] Artykuł powstał w ramach realizacji projektu badawczego „Źródła do dziejów Czapskich w XVIII wieku. Egodokumenty członków rodziny wojewody pomorskiego Piotra Jana (1685–1736) — opracowanie filologiczno-historyczne i edycja" finansowanego ze środków Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki (11H 20 0343 88).

© 2026. The Author(s). Published by Adam Mickiewicz University in Poznań, 2026. Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons license (CC BY-SA 4.0) Attribution-ShareAlike 4.0 International (https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/).

*Artykuł nadesłany: 01.07.2026; nadesłany po poprawkach: 24.10.2026; zaakceptowany: 29.10.2026.

wskazuje, że Czapska zabiegała o protekcję wpływowych magnatów i aktywnie uczestniczyła w postępowaniach sądowych, co skutkowało również karami finansowymi. Artykuł omawia ponadto sprawy referendarskie z lat pięćdziesiątych XVIII w. dotyczące użytkowania królewszczyzn. Przedstawione ustalenia pozwalają zaliczyć Konstancję Czapską do aktywnych procesowo przedstawicielek szlachty swojej epoki, koncentrujących swoją działalność przede wszystkim na sprawach rodzinnych i majątkowych.

Słowa klucze: Konstancja Czapska, spory majątkowe, sądownictwo Rzeczypospolitej, Trybunał Koronny, polska szlachta, procesy sądowe w XVIII wieku.

Tematyka szlacheckiego wymiaru sprawiedliwości w okresie od XVI do XVIII wieku stanowi złożone i wieloaspektowe zagadnienie badawcze, od lat przyciągające uwagę historyków zajmujących się funkcjonowaniem prawa w epoce staropolskiej. W ostatnich latach coraz większe znaczenie zyskują również badania poświęcone pozycji kobiet szlacheckiego pochodzenia w przestrzeni prawnej Rzeczypospolitej. W analizowanym okresie ich udział w postępowaniach sądowych, choć uwarunkowany obowiązującymi realiami społeczno-prawnymi, był stałym elementem praktyki wymiaru sprawiedliwości i nierzadko przybierał formę aktywnego uczestnictwa.

Ostatnie ustalenia, prezentowane m.in. przez Alicję Szymczakową[2], Ewę Dubas-Urwanowicz[3], Bożenę Popiołek[4], Annę Penkałę[5] oraz Urszulę Kicińską[6], wnoszą wiele nowych spostrzeżeń dotyczących obecności kobiet w przestrzeni prawnej. Wskazują one, że kobiety — zwłaszcza mężatki i wdowy, choć również panny — występowały jako aktywne uczestniczki postępowań sądowych. Ich obecność jest szczególnie dobrze widoczna w sprawach majątkowych, w których dochodziły własnych praw i interesów. Uczestniczyły

[2] A. Szymczakowa, *Panny, mężatki i wdowy przed sądami ziemskimi i grodzkimi w Sieradzkiem w XV wieku*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego", t. 7, 2002, s. 81-99.

[3] E. Dubas-Urwanowicz, *O prawie w świecie kobiet-szlachcianek w Rzeczypospolitej w XVI–XVII wieku*, [w:] *Kobieta i mężczyzna: jedna przestrzeń — dwa światy*, red. B. Popiołek, A. Chłosta-Sikorska, M. Gadocha, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2015, s. 57-73.

[4] B. Popiołek, *Kobiecy świat w czasach Augusta II. Studia nad mentalnością kobiet z kręgów szlacheckich*, wyd. 2 poszerzone, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej, Kraków 2018, s. 324-330; Eadem, *Kryminalia w księgach sądowych miast Korony jako źródło do badań nad życiem rodzinnym na przełomie XVII i XVIII wieku*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej", t. 66, 2018, z.1, s. 21-33.

[5] A. Penkała, *Panieńskie ochędóstwo. Kwestie posagowe i wienne w małżeństwach szlachty województwa krakowskiego w czasach saskich*, Wydawnictwo Libron, Kraków 2016; *eadem*, *Przeciw prawu, tradycji i obyczajowi. Sprawy procesowe szlacheckich małżeństw w księgach sądów grodzkich z terenu województwa krakowskiego w czasach saskich*, Kraków 2017.

[6] U. Kicińska, *W tym osieroconym stanie. Pozycja wdowy w społeczeństwie szlacheckim w Rzeczypospolitej (od schyłku XVII- do połowy XVIII wieku)*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN w Krakowie, Kraków 2020.

także w sporach dotyczących granic dóbr, sprawach o zajazdy oraz innych postępowaniach przed sądami i trybunałami.

Artykuł poświęcony jest Konstancji z Gnińskich herbu Trach (?–1757), żonie wojewody pomorskiego Piotra Jana Czapskiego (1685–1736). O ile biografia samego wojewody pozostaje nadal słabo rozpoznana[7], o tyle — dzięki zachowanej i stosunkowo bogatej bazie źródłowej — możliwe jest znacznie pełniejsze odtworzenie losów jego małżonki. Postać wojewodziny pomorskiej, zwłaszcza dzięki najnowszym badaniom Iwony Maciejewskiej, stała się niezwykle interesująca dla badaczy kobiecej epistolografii. Analiza jej korespondencji nie tylko uzupełnia naszą wiedzę o praktykach piśmiennictwa osobistego XVIII wieku, lecz pozwala dostrzec także nowe walory poznawcze tych listów, istotne zarówno z perspektywy źródłoznawczej, jak i metodologicznej[8].

W biografii tej arystokratki pojawiają się również wątki związane z licznymi sporami, w jakie była uwikłana, nierzadko za sprawą swego najstarszego syna Tomasza. Po powrocie z zagranicznych podróży Tomasz wielokrotnie popadał w konflikty z mieszczanami, uboższą szlachtą, ludnością żydowską, a nawet z jednym z najpotężniejszych magnatów epoki — Janem Klemensem Branickim[9]. W związku z tym nie dziwi fakt, że interesowały ją problemy potomstwa. Aktywnie angażowała się w konflikty, w tym także o charakterze sądowym. Zanim przejdziemy do omówienia konkretnych przykładów problemów prawnych, z którymi się mierzyła, zasadne jest zapoznanie się z materiałami źródłowymi, które w różnym stopniu dokumentują te zagadnienia. W kontekście tych rozważań szczególne znaczenie mają listy przechowywane w Bibliotece Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk[10].

---

[7] K. Mikulski, *Najstarsze dzieje Czapskich herbu Leliwa. (Ze studiów nad genealogią szlachty pomorskiej)*, [w:] *Między wielką polityką a szlacheckim partykularzem. Studia z dziejów nowożytnej Polski i Europy*, red. K. Wajda i inni, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 1993, s. 353-354; S. Achremczyk, *Czapski Jan Piotr*, [w:] *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, t. 1: *A–F*, red. S. Gierszewski, Gdańskie Towarzystwo Naukowe, Uniwersytet Gdański, Gdańsk 1992, s. 254–255.

[8] Zob. m.in. I. Maciejewska, K. Zawilska, *„Białogłowy dokazują, czego chcą", czyli o sztuce przekonywania i pochlebstw. Listy Konstancji i Magdaleny Czapskich do Hieronima Floriana Radziwiłła*, [w:] *Kobieta i mężczyzna…*, *op. cit*., s. 271; I. Maciejewska, *Utalentowana epistolografka czasów saskich — Konstancja z Gnińskich Czapska (rekonesans)*, „Prace Literaturoznawcze", 2024, t. 12, s. 33–36.

[9] Te zagadnienia najpełniej opisali: M. Bielska, *Buntownik z wyboru — Tomasz Czapski, starosta knyszyński (1740–1784)*, Białystok 2007, s. 82–94 (niepublikowana praca magisterska dostępna w serwisie https://pbc.biaman.pl/, dostęp: 15.02.2026) oraz M. Tomaszewski, *Awanturnik i koneser sztuki. Tomasza Czapskiego żywot i sprawy*, Towarzystwo Naukowe w Toruniu, Toruń 2023.

[10] Biblioteka Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk (dalej BPTPN), sygn. 1547, s.

Jednakże to dokumentacja procesowa jest tym, na co należy zwrócić baczniejszą uwagę. Wojewodzina pomorska pojawia się więc w zeznaniach świadków opowiadających o starostwie knyszyńskim i innych dobrach[11], dekrecie skazującym Tomasza Czapskiego[12] czy też w aktach ziemskich bądź grodzkich Prus Królewskich[13]. Nie należy również pomijać ksiąg referendarii koronnej, które odnotowywały sądową aktywność kobiet, w tym wojewodziny pomorskiej[14].

Niestety, akta sądowe z okresu staropolskiego, obejmujące działalność trybunałów w Lublinie i Piotrkowie Trybunalskim, uległy częściowemu zniszczeniu. W badaniach nad losami wojewodziny pomorskiej szczególnie dotkliwe okazują się braki w księgach ziemskich i grodzkich brańskich[15]. Wiemy, że Czapscy, zwłaszcza dzięki aktywności starosty knyszyńskiego Tomasza, wyjątkowo często występowali jako strony w procesach toczących się przed tamtejszym sądem[16]. Do obecnego stanu zachowania źródeł, zwłaszcza tych o charakterze procesowym, przyczynił się Stanisław Małachowski, zięć Tomasza. Chcąc zachować dobre imię teścia, a zapewne także rodziny Czapskich, nakazał zniszczyć dokumenty przedstawiające ją w niekorzystnym świetle[17].

Z pewnością wiele nowych ustaleń mogłyby przynieść materiały przechowywane niegdyś w Bibliotece Ordynacji Krasińskich, która została zniszczona przez okupanta podczas II wojny światowej. Z ustaleń Niny Assorodobraj wynika, że w zbiorach tej instytucji zgromadzono liczne materiały źródłowe

47-49, sygn. 1548, s. 26-28, 37-46, sygn. 1549, s. 15-32, 41-56.

[11] Proces z Tomaszem Czapskim o naruszenie własności dóbr osobistych w starostwie knyszyńskim, 1749, Archiwum Narodowe w Krakowie (dalej ANKr), Zbiór Zygmunta Glogera (dalej ZZG), sygn. 82, s. 1-74.

[12] Excerpt kary na JWW Czapskich Wojewodzinie Pomorskiey Matce y Staroście Knyszynskim Synie z Dekretu Kontumacyalnego Trybunału Lubelskiego z roku 1749 wyciągnięty, Muzeum Narodowe w Krakowie (dalej MNK), Biblioteka Czartoryskich (dalej BCz.), sygn. 676, s. 205.

[13] Opisanie zuchwałych postępków i wiolencyi, które różnemi czasy Magistrat Gdański nad Osobami Stanu Szlacheckiego wykonywał (dalej Opisanie zuchwałych postępków), [b.m. 1764], s. 3.

[14] *Księgi Referendarii Koronnej z czasów saskich. Sumariusz,* t. 2 *(1735–1763)* (dalej *Księgi Referendarii Koronnej*), oprac. M. Woźniakowa, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych / Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1970, s. 191-192, 195-197.

[15] J. Siedlecki, *Spuścizna aktowa sądów ziemskiego i grodzkiego w Brańsku: próba szacunku ilościowego*, „Ziemia Brańska", 5, 1994, s. 98-104.

[16] ANKr, ZZG, sygn. 82, s. 13-14, 27, 36, 52, 58.

[17] E. Machalski, *Stanisław Małachowski — Marszałek Sejmu Czteroletniego*, Fundusz Naukowy Senatu Uniwersytetu Poznańskiego, Poznań 1936, s. 36.

dotyczące funkcjonowania ekonomicznego majątku Czapskich, w tym dóbr podlaskich, którymi początkowo zarządzała Czapska, a następnie jej synowie — Tomasz i Paweł Tadeusz[18]. Mimo to, na podstawie zachowanych źródeł, przedstawione zostaną niektóre wątki, w które była uwikłana.

Pierwsze potwierdzone problemy o charakterze prawnym Konstancji możemy datować na rok 1735, kiedy to doszło do sporu między Czapskimi a Kospotami, a następnie Dönhoffami. Korzenie tego konfliktu sięgały 1708 r., kiedy rodziny podpisały kontrakt. Niestety treść pierwszej umowy nie jest znana. Wiadomo jedynie, że stanowiła ona tło późniejszych rozliczeń majątkowych. Nowym etapem regulacji stało się porozumienie zawarte 19 lipca 1735 r. w Neuhausen w Prusach Brandenburskich, podpisane przez Piotra Jana Czapskiego i jego żonę, przewidujące zapłatę kwoty sięgającej 20 tys. florenów wraz z odsetkami, zabezpieczonych na majątku ziemskim Czapskich[19].

Po śmierci jej męża w 1736 r. wierzyciele, reprezentujący interesy Dönhoffów, wystąpili przeciwko wdowie oraz sukcesorom, domagając się wykonania zobowiązań. Sprawa toczyła się w latach 1736–1740 w sądach pruskich i dotyczyła przede wszystkim kwestii odpowiedzialności spadkowej. Miała ona wielowątkowy charakter i angażowała liczne osoby zainteresowane jej rozstrzygnięciem[20]. W 1740 r. konflikt wszedł w fazę egzekucyjną przed władzami w Królewcu. Zastosowano areszt wobec sukcesora Czapskich, być może Tomasza, jako środek przymusu do zapłaty należności.

Po wniesieniu suplikacji sprawa trafiła do kancelarii królewskiej w Berlinie, która 24 sierpnia 1740 r. wydała reskrypt regulujący dalsze postępowanie. W praktyce oznaczało to, że Czapscy zobowiązani zostali do uregulowania długu wraz z należnymi odsetkami i kosztami, przy czym zapłata miała nastąpić w Gdańsku w październiku tego samego roku, a w razie jej braku egzekucja mogła być prowadzona z majątku ziemskiego zabezpieczającego wierzytelność. Rezultatem tego sporu stało się więc potwierdzenie obowiązku zapłaty oraz dopuszczalności egzekucji z dóbr Czapskich, przy ingerencji najwyższej instancji pruskiej w 1740 r.[21]

Przejdźmy teraz do kolejnych sporów, w które wojewodzina pomorska była uwikłana — najczęściej poprzez działania swojego najstarszego syna. Ten niespokojny i skłonny do konfliktów szlachcic potrafił wywołać liczne awantury w Prusach Królewskich i na Podlasiu. Te napięcia niewątpliwie wpływały rów-

[18] N. Assorodobraj, *Początki klasy robotniczej. Problem rąk roboczych w przemyśle polskim epoki stanisławowskiej*, wyd. 2, PWN, Warszawa 1966, s. 116-118, 304.

[19] Akta procesowe Czapskich z lat 1734–1740, Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz w Berlinie Dahlem, XIV. HA, Rep. 145, nr 27, k. 126.

[20] *Ibidem*, k. 131.

[21] *Ibidem*, k. 129-131.

nież na Konstancję, która niejednokrotnie starała się bronić syna. W listach tłumaczyła, że pchała ją do tego matczyna miłość, choć można przypuszczać, że równie istotne były obawy o utratę prestiżu, a nawet majątku. Jej oddanie poświadcza Karol Bohdanowicz w 1749 r., świadek w procesie przeciwko Tomaszowi. Według jego relacji wojewodzina pomorska miała nawet stwierdzić: „Gdyby trzykroć sto tysięcy stracić, to nie dam krzywdy czynić synowi memu”[22].

W latach czterdziestych Czapska była najprawdopodobniej częstym gościem posiedzeń sądów i trybunałów. W imię pomyślnego rozstrzygnięcia ważnych dla niej spraw posuwała się nawet do prób zjednywania sobie deputatów drogą korupcji. Oponentów bowiem nie brakowało. W tym gronie znaleźli się m.in. przedstawiciele różnych biedniejszych rodzin, m.in. Chrabałowskich, ale także wpływowy Jan Klemens Branicki, czekający na okazję przejęcia starostwa knyszyńskiego, a przynajmniej jego części.

Ogrom problemów dostarczanych przez przeciwników powodował, że starała się działać nawet poza granicami prawa, a gdy jej się to nie udawało, zrzucała winę na urzędników trybunalskich. W liście do synowej Marii z września 1748 r. ubolewała, że wspomniani Chrabałowscy czynią jej wielkie szkody. Zwróciła wtedy uwagę,

> [. . .] że dekretem to szelmostwo szlachtą stanęło, a ta parcyalność Trybunałów tak zła, żeby i fortuną pękła i nam sprawiedliwości nie przyznałby Trybunał. Wszak tego wszelako już próbowałam, kiedy o pieniądze i o pilność poprzysięgam znachodziło, a jak się teraz rzeczy obracają, to i kilka tysięcy czerwonych złotych nic nie pomoże w Trybunale.[23]

Innym razem stwierdzała nawet, że

> [. . .] Czartoryskich wszystkie Trybunały, a przyszły jeszcze gorszy, bo to ich cale człowiek kasztelan gdaczyrski [*sic!* — M.T.] i do tego straszna moc deputatów a jedno, że i pierwsze korompować mnie nic nie pomogło, żal się Boże pieniędzy, a druga że nie wiem jak by tak wielki Trybunał skorumpować przyszły choćby i fortuny nadwerężyć nic by nie pomogło.[24]

Niestety lakoniczność materiału źródłowego w przytoczonej kwestii nie pozwala na szersze scharakteryzowanie tej sprawy. Biorąc jednak pod uwagę charakter walk prowadzonych przed trybunałem, można przypuszczać, że problem ten pojawił się w życiu Konstancji znacznie wcześniej, jeszcze na etapie postępowań w sądach ziemskich i grodzkich na terenie Podlasia.

[22] ANKr, ZZG, sygn. 82, s. 60.

[23] K. Czapska do M. Czapskiej, BPTPN, sygn. 1549, Warszawa 17 XI 1748, s. 43.

[24] Taż do tejże, BPTPN, sygn. 1549, b.d. i m., s. 49.

Sądowe problemy nasiliły się w momencie, w którym Branicki otwarcie poparł roszczenia sąsiadów Czapskiej po przeniesieniu sprawy na wokandę trybunalską. Powaga sytuacji zmusiła ją do pozyskania protekcji u innych wpływowych rodów. Wśród nich znalazł się mąż jej córki, znany z awanturniczego trybu życia, Hieronim Florian Radziwiłł. To właśnie do niego zwracała się o wsparcie w 1748 r.:

> [. . .] tak jako i nam w opresyjach zostającem J[aśnie] W[ielmożnego] J[ego] Pana wojewody krakowskiego protekcyją J[aśnie] Oświeconego Waszy Książęcy M[oś]ci Dobrodzieia, o którą jak najuniżeni suplikę moję u nóg Jego składam, jedno żebyś tam szwagra i sługę Swego nie pozwolił oprymować, gdy się te wiolencyje zaczeny."

Poszukiwanie pomocy w sytuacjach konfliktów sądowych i trybunalskich u przedstawicieli potężnych rodów, zwłaszcza Radziwiłłów, oznaczało nie tylko wsparcie polityczne, lecz także dostęp do osób dysponujących rozległą wiedzą i doświadczeniem w prowadzeniu spraw prawnych. W ten sposób wojewodzina pomorska nawiązała znajomość z Janem Antonim Czarneckim, plenipotentem i oficjalistą Anny z Sanguszków Radziwiłłowej. Z korespondencji wojewodziny wynika, że znała go osobiście, odnotowując nawet, że „siedzieliśmy prawie całą noc z Panem Czarneckim wielkim wartogłowem, który całą sprawę Książęciu Hetmanowi wygrał z wojewodą sandomierskim"[25]. Radziwiłłowie nie stanowili jednak jej jedynego zaplecza protekcyjnego. Analiza zachowanej korespondencji potwierdziła również znaczną zażyłość, jaka występowała między rodami Tarłów i Poniatowskich, których możliwości zarówno finansowe, jak i polityczne znacznie przewyższały potencjał Czapskiej. Taka pomoc mogła okazać się niezbędna, zwłaszcza że lata 1748 i 1749 były dla niej okresem niezwykle intensywnym i nerwowym. Potwierdza to dokumentacja, z której wynika, że musiała się w tym czasie zmierzyć z zarzutami dotyczącymi konfiskaty cudzego mienia oraz pobicia pewnego duchownego[26].

Wszystkie wspomniane problemy okazały się dla hetmana Branickiego sprzyjającym kontekstem, ponieważ uważnie śledził sytuację. Wojewodzina pomorska wielokrotnie wspominała o działaniach swojego sąsiada. W jej listach wyczuwalna była pewna obawa, wynikająca zapewne z wpływów i potęgi adwersarza, co potwierdziła w liście do córki Magdaleny, którą informowała, że do zgody droga była daleka[27].

---

[25] *Ibidem*, s. 48–52.

[26] ANKr, ZZG, sygn. 82, s. 70.

[27] K. Czapska do Magdaleny z Czapskich Radziwiłłowej, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (dalej AGAD), Archiwum Radziwiłłów (dalej AR), dz. V, sygn. 2484/3, koło Lublina 29 X 1748, s. 147-148.

W celu lepszego zrozumienia konfliktu trzeba odnieść się do dokumentacji sporządzonej na zlecenie Branickich, w których znajdujemy skrótowe adnotacje dotyczące poszczególnych wydarzeń. W przypadku Konstancji dostrzegamy zaledwie dwie wzmianki. Nie zmienia to jednak faktu, że warte są one krótkiego komentarza. W pierwszym w kolejności wpisie sądowym z 1748 r. widzimy informację o sprawie wytoczonej z inicjatywy Branickiego przeciwko Konstancji i jej synowi. Przedmiotem postępowania było m.in. wywiezienie ze starostwa knyszyńskiego osób w żelaznych kajdanach. W dokumencie wskazano, że zatrzymani zostali następnie doprowadzeni do Dobrzyniewa, a później skierowani do Białegostoku. Możemy wnioskować, że wspomniani więźniowie to ci, którzy zostali załadowani do wozu z napisem „kuchnia", a następnie przetransportowani do dóbr Czapskich w Prusach Królewskich. Według niektórych świadków był za to odpowiedzialny syn Konstancji. Przyjrzyjmy się zatem słowom Filipa Leszczyńskiego (Lyszczyńskiego), który stwierdził:

> To wiem, iż roku tego J[aśnie] P[an] starosta knyszyński kazał więźniów nabrać wóz z Dobrzyniewa i w dalsze dobra kazał wieźć pod napisem kuchnia, wóz nakryty był zamczysty, o czym J[aśnie] P[an] wojewoda krakowski dowiedziawszy się, kazał tenże wóz z więźniami zabrać i do trybunału lubelskiego zabranych prezentować, o czym już i wyżej wyraziłem[28].

Nie możemy jednak na podstawie dostępnych materiałów stwierdzić, że rzeczywiście Czapska była pomysłodawczynią tego planu. Możemy natomiast z całą pewnością powiedzieć, że wiedziała o sposobie postępowania swojego syna.

Druga adnotacja dotyczyła 18 lipca 1748 r., kiedy to na wokandzie trybunalskiej przedstawiono kolejne oskarżenia. Sprecyzowano wtedy kwestie dotyczące osób przetrzymywanych, a także przejęcia ruchomości, pieniędzy oraz innych dóbr. Dekret, co istotne, nakazywał przeprowadzenie dalszych dochodzeń, w tym doprowadzenie więzionych przed sąd[29].

Niestety nie znamy treści wyroków, które zapadły podczas obrad trybunalskich lub wcześniejszych, na poziomach sądów grodzkich. Wiemy jednak, że wojewodzina pomorska w liście z 16 października 1748 r. w emocjonalnym tonie odnotowała, że została przymuszona do zapłacenia 20 tys. grzywien,

[28] ANKr, ZZG, sygn. 82, s. 7.

[29] Actores Jllustrissima Isabella de Principibus Poniatowskie Branicka olim Jllustrissimi Joannis Clementis Branicki C. C. E. R. S. D. Consors Relicta Vidua vi jurium suorum Bonorum Maritalium Domina advitalitialis & Possestrix [. . .] Citati JJ. MM. Stanislaus Małachowski R. S. R. O R. Eques & Constantia de Czapskie olim JM. Thomae Czapski Capnei Knyszynensis filia Consors eius invicem Conjuges, 1786, Biblioteka Jagiellońska, St. Dr. 15029 III 374, b.p., https://polona.pl/preview/ea35ac3e-a80f-4113-a791-585be71f0c37 [kod dostępu: 20.02.2026].

co było sumą niebagatelną. Z kontekstu pisma wynika, że do czasu uregulowania tego zobowiązania nie mogła swobodnie opuścić miejsca pobytu, najprawdopodobniej Lublina. Zapewne przyjęła nałożoną karę, bowiem w tym samym liście wspomniała o wsparciu finansowym z Dobrzyniewa, które umożliwiłoby jej wyjazd do Warszawy na rozmowy z hetmanem[30]. Niestety szerszego kontekstu zaistniałej sytuacji nie przynoszą nam inne pisma Konstancji, w tym te adresowane do Michała Kazimierza Radziwiłła. W nich to właśnie wskazała, że przyczyną jej niedoli był „uprzykszony Lublin"[31]. Ani przytoczone listy, ani inna dokumentacja nie wyjaśniają całego postępowania, a w szczególności tego, za co była dokładnie ukarana i kto poza hetmanem był adwersarzem w tej sprawie oraz jak wyglądał przebieg konfrontacji w sądach niższej instancji. Z kontekstu materiałów źródłowych odnoszących się do lat 1748–1749 można wnioskować, że problem dotyczył starostwa knyszyńskiego, okolicznych mieszkańców oraz rodzin szlacheckich, z którymi prowadziła wojenki.

Pewne informacje dotyczące bohaterki niniejszego szkicu przynoszą zeznania świadków składających swoje relacje w 1749 r. w sądzie grodzkim w Drohiczynie w sprawie Tomasza Czapskiego. Na ich podstawie można wskazać pewne sprawy, w które była uwikłana wojewodzina pomorska. Konstancja, podobnie jak jej oskarżany syn, cieszyła się nienajlepszą opinią wśród osób zeznających. Na ten negatywny wizerunek wpływały przede wszystkim dwie kwestie. Pierwsza z nich dotyczyła sprawy Lewka Fawelowicza-Sławatyckiego ze Sławatycz. Według zeznających Konstancja miała zlecić odebranie folwarku Góry, który administracyjnie podlegał starostwu knyszyńskiemu. Choć nie jest jasne, na jakich zasadach wspomniany Żyd zarządzał tym majątkiem, wiadomo, że ludzie wojewodziny odebrali go siłą, a pozostawione przez dzierżawcę ruchomości zabrali. Z listów wynika, że poszkodowany był dłużny wojewodzinie pieniądze[32].

Druga kwestia dotyczyła sprawy pewnego duchownego, który miał zostać pobity przez ludzi wojewodziny. Kilku świadków zeznało pod przysięgą, że duchownym tym był ksiądz Dembowski, który w wyniku odniesionych obrażeń zmarł. Zgodnie z relacjami świadków rozboju mieli dokonać chłopi pracujący w dobrach Czapskich, a bezpośrednią przyczyną zajścia mogło

[30] K. Czapska do Magdaleny z Czapskich Radziwiłłowej, r. AGAD, AR, dz.V, sygn. 2484/3, b.m., 16 X 1748 s. 131.

[31] Taż do M. K. Radziwiłła, AGAD, AR, dz.V, sygn. 2484/3, b.m., 20 X 1748 s. 135.

[32] Taż do H.F. Radziwiłła, AGAD, AR, dz. V, sygn. 2484/3, z Dobrzyniewa, 22 V 1748, s. 54-56.

być wyrąbywanie przez Dembowskiego, zapewne bez zgody wojewodziny, drewna w lasach knyszyńskich[33].

Zasadniczą trudność w analizie spraw dotyczących bohaterki niniejszego szkicu stanowi złożoność procedury sądowej, znaczna liczba uczestników postępowań oraz niepełny stan zachowania materiału źródłowego dokumentującego przebieg poszczególnych procesów. Z dostępnych przekazów wynika, że Konstancja Czapska zmuszona była prowadzić równoległe działania procesowe przed kilkoma instancjami. Wzmiankowane są bowiem postępowania toczące się przed sądami w Drohiczynie i Brańsku, a ponadto przed Trybunałem Koronnym w Lublinie oraz — najprawdopodobniej — także w Piotrkowie.

Głównym przeciwnikiem procesowym pozostawał jednak Jan Klemens Branicki, który w 1749 r. przed trybunałem lubelskim występował w charakterze delatora, deklarując działanie w interesie licznych pokrzywdzonych. Nie można wykluczyć, że już na wcześniejszym etapie postępowań, w tym przed sądem w Brańsku oraz innymi, jego pozycja polityczna i majątkowa sprzyjała oddziaływaniu na rozstrzygnięcia zapadające w sprawach dotyczących Czapskich. Mimo że brakuje pełnej dokumentacji pozwalającej odtworzyć treść wyroków wydanych przez sądy ziemskie i grodzkie, zachowane przekazy wskazują, że postępowanie przed Trybunałem Koronnym w Lublinie miało dla Tomasza Czapskiego oraz jego matki szczególnie dotkliwe konsekwencje.

We wstępie noty sądowej z tego kresu pojawia się następujące odniesienie do bohaterki niniejszego szkicu:

> Co za osobliwy sposób ukarania — matkę karano za syna, który posiadał własną dziedziczną fortunę; jednak nie ją bezpośrednio dotknięto, lecz starostwo knyszyńskie [. . .] Czylisz i to rzecz słuszna karać matkę [...] i jego uciążliwość zastępowała ile sam Bóg każdemu obronę pozwolił, chyba dlatego, aby grzywny łatwiej mogły być ściągnięte do fortuny wziętej J[ego] M[oś]ci Pana Starosty.[34]

Zatrzymajmy się na chwilę i skomentujmy to, co zapisane jest w tym dokumencie. Otóż baczniejsza analiza pozwala nam stwierdzić, że Czapska, występuje w dokumencie jako formalna strona procesu oraz adresatka sentencji. Została obciążona pewną odpowiedzialnością za działania przypisywane jej synowi. W dokumencie nie przypisano jej bezpośredniego działania; wskazano ją natomiast jako stronę w sprawie oraz podmiot odpowiedzialny za wydarzenia. Nałożono na nią karę 4 tys. grzywien oraz odsiadkę w wieży

[33] ANKr, ZZG, sygn. 82, s. 42, 53.

[34] MNK, BCz., sygn. 676, [b.p.].

na dwie niedziele, przy czym egzekucję majątkową, co ważne, skierowano do starostwa knyszyńskiego, a nie do jej prywatnej fortuny.

W zachowanym wyciągu kary z tego okresu widnieje informacja, że oskarżona miała odbyć karę pozbawienia wolności w grodzie brańskim. Zgodnie z ówczesnymi regulacjami wieża górna zapewniłaby Konstancji dostęp do światła oraz możliwość ogrzewania pomieszczenia. Ten rodzaj wyroku uchodził za stosunkowo łagodny; osoba w niej przebywająca, jak zaznacza Zbigniew Naworski, mogła na własny koszt dokonywać ulepszeń, lecz miała obowiązek utrzymywania siebie, w tym regulowania świadczeń żywieniowych[35].

Warto podkreślić, że dekret zawierający te postanowienia miał charakter kontumacyjny, co oznacza, że został wydany w związku z nieobecnością strony lub jej uchylaniem się od postępowania. Możemy jednak stwierdzić, że nie doszło do wyegzekwowania dekretu, przynajmniej części odnoszącej się do uwięzienia skazanej. Miało to związek z trudnościami, które pojawiały się niezwykle często w dawnych procesach, zarówno tych odnoszących się do spraw kryminalnych, jak i cywilnych. W istocie, jak podkreśla Wacław Zarzycki, wyroków obawiała się uboższa szlachta[36]. Uogólniając, należy zauważyć, że postępowanie egzekucyjne, pozostające w gestii sądów pierwszej instancji, cechowała duża nieskuteczność, co w przypadku Czapskiej miało niemałe znaczenie.

Wojewodzina pomorska była również odnotowywana przez sąd referendarski koronny. Instytucja ta, zajmująca się rozstrzyganiem sporów między poddanymi dóbr koronnych a ich posesorami, 14 czerwca 1755 r. rozpatrywała konflikt dotyczący Józefa Wielopolskiego, kapitana regimentu konnego królewicza, oraz Urszuli z Kaliczkowskich. Od 1754 r. byli oni donatariuszami lemaństwa we wsi Jarantowice w starostwie radzyńskim. Sprawa obejmowała również wojewodzinę pomorską wraz z jej synem. Czapscy zostali pozwani o niedopuszczenie do użytkowania ziemi. Nie przedstawili oni przed sądem stosownego przywileju uprawniającego ich do korzystania z majątku. Kilka dni później, 21 czerwca, sąd referendarski ponownie wrócił do tego problemu. Strona pozwana starała się bowiem o przekazanie sprawy do sądu asesorskiego, jednakże przypomniano jej, że nadal nie przedstawiła stosownego przywileju. Po odstąpieniu pełnomocnika Czapskich sąd ostatecznie skazał pozwanych na zapłatę Wielopolskiemu 500 grzywien, wyrównanie szkód oraz uregulowanie poniesionych kosztów sądowych. Ponadto sąd ten kasował proces, który miał rozpocząć się jeszcze w sądach ziemskich.

[35] Z. Naworski, *Prawo karne i proces Polski przedrozbiorowej*, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa „Dom Organizatora", Toruń 1994, s. 31-32.

[36] W. Zarzycki, *Trybunał Koronny dawnej Rzeczypospolitej*, Muzeum Okręgowe w Piotrkowie Trybunalskim, Piotrków Trybunalski 1993, s. 113.

Zaznaczmy, że kara miała charakter ewokacyjny, co oznacza, że oskarżeni nie pojawili się w sądzie osobiście. W czwartek 26 czerwca 1755 r. w Warszawie w księgach referendarskich odnotowano m.in. „relacie dwie publikowaney Banicyi wiecznej i doczesnej na Wielmożną Konstancję z Gnińskich Czapskie wojewodziny pomorskiej i W[ielmożnym] Tomasie Czapskim". Ponadto sąd odnotował w tym samym wpisie jeszcze jedną banicję na staroście knyszyńskim[37]. Niestety nie dysponujemy dokumentami, które potwierdzałyby dalszy przebieg sporu między stronami. Jednak na podstawie lustracji z 1765 r. można przypuszczać, że taki konflikt zaistniał. Z zapisów lustratorów wynika, że Stanisław August Poniatowski przyznał prawo poszkodowanym przez Czapskich do użytkowania lemaństwa oraz sołectwa, z których każde obejmowało po 4 włóki. Monarcha więc nie uwzględnił roszczeń Konstancji i jej syna, uznając je za niezasadne. Potwierdzają to dalsze zapisy: „ciż I[ch] M[ości] wyżej wyrażeni pewni są być posesorami, więc należeć będzie kwarty z lemaństwa fl. b.m. 15, tyleż i z szołectwa fl. b.m. 15"[38].

Przybliżając sylwetkę Konstancji w kontekście jej sporów, trzeba w dużym skrócie scharakteryzować jej relacje z władzami Gdańska. Wiadomo, że pod koniec życia, mieszkając nad Motławą, wojewodzina pomorska zadłużyła się zarówno u miejscowego patrycjatu, jak i u rzemieślników na kwoty sięgające kilkudziesięciu złotych wobec każdego z wierzycieli. Ci zaś skierowali sprawę do sądu, który zobowiązał jej syna, Tomasza, do uregulowania długów nieżyjącej już wtedy matki oraz jego brata Jana[39]. Sprawa ta wpisywała się w szerszy kontekst sporów kompetencyjnych, starosta knyszyński podważał bowiem prawo władz miejskich do sądzenia szlachty. Wypominał Gdańszczanom m.in. intencjonalne utrudnianie wyjazdu jego żonie i matce poza bramy miasta[40].

Przejdźmy teraz do 1757 r., czyli do okresu, w którym umiera bohaterka tego szkicu. Uroczystość pogrzebowa została szczegółowo odnotowana w „Kurierze Polskim", co — paradoksalnie — może nieco powiedzieć o relacjach zmarłej z innymi rodzinami. Z zapisków wynika, że organizacją

[37] *Księgi Referendarii Koronnej*, s. 196-197. Por. Dekret Sądu Referendarskiego Koronnego w sprawie lemaństwa w Jarontowicach, AGAD, Metryka Koronna (Księgi Sądu Referendarskiego), sygn. 47, 25 II 1755, s. 33-39.

[38] *Lustracja województw Prus Królewskich 1765*, t. 2: *województwo chełmińskie*, cz. 2: *ziemia chełmińska*, wyd. J. Dygdała, Towarzystwo Naukowe w Toruniu, przy współpracy z Uniwersytetem Mikołaja Kopernika w Toruniu oraz Instytutem Historii PAN, Toruń 2009, s. 11.

[39] Z. Naworski, *Starosty knyszyńskiego Tomasza Czapskiego wojenka z Gdańskiem*, [w:] *Miasto i państwo na przestrzeni dziejów. Studium historyczno-prawne. Księga jubileuszowa z okazji czterdziestopięciolecia pracy naukowej oraz 70. Urodzin profesora Tadeusza Maciejewskiego*, red. M. Gałędek i inni, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2020, s. 146.

[40] Opisanie zuchwałych postępków, s. 4.

pogrzebu zajęli się synowie wojewodziny, Tomasz i Paweł Tadeusz. Uroczystość odbyła się 24 maja nie w samym Gdańsku, lecz w pobliskiej miejscowości Święty Wojciech. Źródła wymieniają uczestników ceremonii, przy czym szczególną uwagę zwraca nieobecność przedstawicieli rodu Przebendowskich. Brak członków tej rodziny na pogrzebie wojewodziny pomorskiej może mieć związek z kolejnym konfliktem prowadzonym przez Czapskich, dotyczącym rywalizacji między nimi a Przebendowskimi, którzy w tym czasie przebywali w mieście. Nie przybyli również przedstawiciele miasta, co było dość znamienne.

Analizowane przypadki wpisują się w szerszy, poświadczony w źródłach obraz aktywności prawnej szlachcianek i magnatek w XVII-XVIII wieku. Omówione przykłady z życiorysu wojewodziny pomorskiej ujawniają pewne cechy szczególne — widoczne zwłaszcza w skali zaangażowania, stopniu samodzielności procesowej czy umiejętności wykorzystywania instrumentów prawnych — które pozwalają dostrzec strategie działania. Warto przy tym zaznaczyć, że sprawy pobić czy morderstw, a w takie była zamieszana Czapska, należały jednak do rzadszych tematów podejmowanych przez sądy i trybunały w odniesieniu do kobiet ze stanu szlacheckiego.

Prezentowany szkic z pewnością nie wyczerpuje wiedzy na temat aktywności sądowej bohaterki artykułu. Dla pełniejszego zobrazowania tego tematu konieczne są dalsze kwerendy archiwalne, które pozwoliłyby bardziej szczegółowo odtworzyć zwłaszcza jej problemy w sądach Prus Królewskich, a być może także sąsiednich Prus Brandenburskich. Być może niniejsze opracowanie stanie się asumptem do dalszych badań nad tą ciekawą, a zarazem złożoną postacią. Już dziś można jednak uznać Konstancję za osobę niezwykle aktywną w wielu sferach życia. Potwierdza to m.in. zachowana korespondencja, świadcząca o jej zaangażowaniu w sprawy rodzinne, majątkowe, a niekiedy również polityczne. Duża ambicja, którą często się wykazywała, sprawiała, że musiała niejednokrotnie mierzyć się z przeciwnościami, także tymi związanymi z procesami toczonymi w sądach ziemskich, grodzkich, referendarskich, asesorskich czy w trybunałach. W przeciwieństwie na przykład do swego syna Tomasza potrafiła pozyskiwać wpływowych sprzymierzeńców, mogących wesprzeć ją w trudnych momentach. Nie ulega jednak wątpliwości, że w kwestii sporów, w których miała swój udział, szczęście jej nie sprzyjało.

Conflict of interest statement: The Author declares that there was no conflict of interest in this study.
Author's contribution: The Author is solely responsible for the conceptualization and preparation of the article.

Literatura:

Źródła

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Radziwiłłów, dz. V, sygn. 2484/3

Metryka Koronna (Księgi Sądu Referendarskiego), sygn. 47.

Archiwum Narodowe w Krakowie; Zbiór Zygmunta Glogera, sygn. 82.

Biblioteka Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, sygn. 1547, 1548, 1549.

Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz w Berlinie Dahlem, XIV. HA, Rep. 145, nr 27.

Muzeum Narodowe w Krakowie, Biblioteka Czartoryskich, sygn. 676.

Starodruki:

Actores Jllustrissima Isabella de Principibus Poniatowskie Branicka olim Jllustrissimi Joannis Clementis Branicki C. C. E. R. S. D. Consors Relicta Vidua vi jurium suorum Bonorum Maritalium Domina advitalitialis & Possestrix [...] Citati JJ. MM. Stanislaus Małachowski R. S. R. O R. Eques & Constantia de Czapskie olim JM. Thomae Czapski Capnei Knyszynensis filia Consors eius invicem Conjuges, 1786, Biblioteka Jagiellońska, St. Dr. 15029 III 374, b.p., https://polona.pl/preview/ea35ac3e-a80f-4113-a791-585be71f0c37 [kod dostępu: 20.02. 2026].

Opisanie zuchwałych postępków i wiolencyi, które różnemi czasy Magistrat Gdański nad Osobami Stanu Szlacheckiego wykonywał, [b.m. 1764].

Źródła drukowane:

Księgi Referendarii Koronnej z czasów saskich. Sumariusz, t. 2 *(1735–1763),* oprac. M. Woźniakowa, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych / Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1970.

Lustracja województw Prus Królewskich 1765, t. 2: *województwo chełmińskie*, cz. 2: *ziemia chełmińska*, wyd. J. Dygdała, Towarzystwo Naukowe w Toruniu, przy współpracy z Uniwersytetem Mikołaja Kopernika w Toruniu oraz Instytutem Historii PAN, Toruń 2009.

Opracowania

Achremczyk S., *Czapski Jan Piotr*, [w:] *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, t. 1: *A-F*, red. S. Gierszewski, Gdańskie Towarzystwo Naukowe, Uniwersytet Gdański, Gdańsk 1992, s. 254-255.

Assorodobraj N., *Początki klasy robotniczej. Problem rąk roboczych w przemyśle polskim epoki stanisławowskiej*, wyd. 2, PWN, Warszawa 1966.

Bielska M., *Buntownik z wyboru — Tomasz Czapski, starosta knyszyński* (1740–1784), Białystok 2007. (Dostępna w serwisie https://pbc.biaman.pl/)

Dubas-Urwanowicz E., *O prawie w świecie kobiet-szlachcianek w Rzeczypospolitej w XVI–XVII wieku*, [w:] *Kobieta i mężczyzna: jedna przestrzeń — dwa światy*,

red. B. Popiołek, A. Chłosta-Sikorska, M. Gadocha, Wydawnictwo DiG; Warszawa 2015, s. 57-73.

Kanecki O., Sądy grodzkie Wielkiego Księstwa Litewskiego w latach 1764–1795, Wydawnictwo Arche, Gdańsk — Warszawa 2025.

Kicińska U., *W tym osieroconym stanie. Pozycja wdowy w społeczeństwie szlacheckim w Rzeczypospolitej (od schyłku XVII — do połowy XVIII wieku)*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN w Krakowie, Kraków 2020.

Machalski E., *Stanisław Małachowski — Marszałek Sejmu Czteroletniego*, Fundusz Naukowy Senatu Uniwersytetu Poznańskiego, Poznań 1936.

Maciejewska I., *Utalentowana epistolografka czasów saskich — Konstancja z Gnińskich Czapska (rekonesans)*, „Prace Literaturoznawcze", 2024, t. 12, s. 27-40.

Maciejewska I., Zawilska K., *„Białogłowy dokazują, czego chcą", czyli o sztuce przekonywania i pochlebstw. Listy Konstancji i Magdaleny Czapskich do Hieronima Floriana Radziwiłła*, [w:] *Kobieta i mężczyzna: jedna przestrzeń — dwa światy*, red. B. Popiołek, A. Chłosta- Sikorska, M. Gadoch, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2015, s. 263-271.

Mikulski K., *Najstarsze dzieje Czapskich herbu Leliwa. (Ze studiów nad genealogią szlachty pomorskiej)*, [w:] *Między wielką polityką a szlacheckim partykularzem. Studia z dziejów nowożytnej Polski i Europy*, red. K. Wajda i in., Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 1993, s. 353-364.

Naworski Z., *Prawo karne i proces Polski przedrozbiorowej*, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa „Dom Organizatora", Toruń 1994.

Naworski Z., *Starosty knyszyńskiego Tomasza Czapskiego wojenka z Gdańskiem*, [w:] *Miasto i państwo na przestrzeni dziejów. Studium historyczno-prawne. Księga jubileuszowa z okazji czterdziestopięciolecia pracy naukowej oraz 70. Urodzin profesora Tadeusza Maciejewskiego*, red. M. Gałędek i in., Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2020, s. 135-151.

Penkała A., *Panieńskie ochędóstwo. Kwestie posagowe i wienne w małżeństwach szlachty województwa krakowskiego w czasach saskich*, Wydawnictwo Libron, Kraków 2016.

Penkała A., *Przeciw prawu, tradycji i obyczajowi. Sprawy procesowe szlacheckich małżeństw w księgach sądów grodzkich z terenu województwa krakowskiego w czasach saskich*, Wydawnictwo Libron, Kraków 2017.

Popiołek B., *Kobiecy świat w czasach Augusta II. Studia nad mentalnością kobiet z kręgów szlacheckich*, wyd. 2 poszerzone, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej, Kraków 2018.

Popiołek B., *Kryminalia w księgach sądowych miast Korony jako źródło do badań nad życiem rodzinnym na przełomie XVII i XVIII wieku*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej", 2018, t. 66, z.1, s. 21-33.

Siedlecki J., *Spuścizna aktowa sądów ziemskiego i grodzkiego w Brańsku: próba szacunku ilościowego*, „Ziemia Brańska", 1994, t. 5, s. 98-104.

Szymczakowa A., *Panny, mężatki i wdowy przed sądami ziemskimi i grodzkimi w Sieradzkiem w XV wieku*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego", 2002, t. 7, s. 81-99.
Tomaszewski M., *Awanturnik i koneser sztuki. Tomasza Czapskiego żywot i sprawy*, Towarzystwo Naukowe w Toruniu, Toruń 2023.
Zarzycki W., *Trybunał Koronny dawnej Rzeczypospolitej*, Muzeum Okręgowe w Piotrkowie Trybunalskim, Piotrków Trybunalski 1993.

Autor:

Mikołaj Tomaszewski — ukończył studia z zakresu historii na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu oraz edukacji dla bezpieczeństwa w Wyższej Szkole Nauk o Zdrowiu w Bydgoszczy. Jego zainteresowania badawcze koncentrują się na dziejach Prus Królewskich w XVI–XVIII wieku, historii gospodarczej, genealogii oraz heraldyce.